

ADVENT U TRADICIJSKOJ KULTURI MAKARSKOGA PRIMORJA

IVANA ANDRIJAŠEVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Poljička 35, HR-21000 Split
ivana.andrijasevic@gmail.com

UDK: 398.332.4(497.5-37 Ma-
karska)“2018”
Pregledni članak
Primljen: 22. 5. 2018.
Prihvaćen za tisak: 27. 11. 2018.

Cilj je ovoga rada prikazati adventske običaje u narodnoj kulturi stanovnika Makarskoga primorja, kako one koji su se zadržali do današnjega vremena, tako i one koji su na žalost nestali. Proučavanjem adventskih običaja stanovnika Makarskoga primorja doznat ćemo više o načinu života stanovništva toga područja tijekom priprema i za vrijeme velikoga blagdana Božića. Riječ je o običajima koji su se u najvećoj mjeri prenosili s koljena na koljeno i tako ostali zapisani u kolektivnoj svijesti zajednice. Rad donosi pregled do sada objavljene literature o adventskim običajima u narodnoj kulturi Makarskoga primorja, pregled relevantnih zapisa objavljenih u listovima župa Makarskoga primorja. Dodatnu autentičnost prikaza adventskih običaja Makarskoga primorja daje terensko istraživanje, provedeno u razdoblju od 10. ožujka do 9. travnja 2018. godine, tijekom kojeg su prikupljeni i zapisani iskazi 12 kazivača (6 žena i 6 muškaraca).

KLJUČNE RIJEČI:

advent, običaji, Makarsko primorje, ophodi, priprava za doček Božića

1. UVOD

Zanimanje za običaje u Hrvata vrlo je staro. Naš humanistički pjesnik i povjesničar, rodom Šibenčanin, Juraj Šižgorić još je u 15. stoljeću uspoređivao domaće božićne običaje s rimskim Saturnalijama. Opise običaja naći ćemo u književnim djelima naših renesansnih i baroknih pisaca, baroknih polihistoričara, djelima propovjednika i prosvjetitelja. Prekretnica nastojanja sustavnoga prikupljanja običajne građe u Hrvatskoj

bila je ‘‘Osnova’’ Antuna Radića iz 1897. godine i niz monografija izrađenih po njoj, koja se od 1896. godine objavljuje u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slave-
na* (Gavazzi 1991: 115) Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Danas postoje brojne klasifikacije običaja, među kojima su životni ili obiteljski običaji – vezani uz značajne događaje u čovjekovu životu, poput rođenja, vjenčanja i smrti; godišnji ili kalendarski običaji – vezani uz blagdane koji se ponavljaju svake godine, poput Uskrsa i Božića, te radni ili gospodarski običaji – koji se odnose na početak ili dovršetak poslova, poput sjetve, žetve, gradnje kuće i slično. Ovaj rad fokus stavlja na jedan oblik kalendarskih običaja, preciznije adventske običaje.

Velika i razgranjana grupa zimskih narodnih običaja i drugih tradicija počinje u studenome i traje do Poklada. No cjelina božićnih običaja počinje znatno prije Badnjaka i Božića, obuhvaća čitav advent i traje do 6. siječnja, odnosno do blagdana Sveta tri kralja. Postoje različita shvaćanja početka božićnih običaja. Ako se u obzir uzmu tradicije i običaji tipični za to doba godine, početkom hrvatskih božićnih običaja može se smatrati 4. prosinca – dan sv. Barbare, 6. prosinca – dan sv. Nikole ili 13. prosinca – dan sv. Lucije, ovisno o regionalnim posebnostima pojedinih područja. Ipak, nema velike važnosti koji će se datum uzeti kao početni datum cjeline božićnih običaja (Gavazzi 1991: 116).

Advent (lat. *adventus*=*dolazak, početak*) predstavlja razdoblje u crkvenoj liturgijskoj godini tijekom kojeg se kršćani pripremaju za blagdan Božića. U svojoj knjizi *Hrvatska kršćanska terminologija* Jeronim Šetka latinski liturgijski izraz *adventus* prevodi riječju došašće (Glazier i Helwing 2005: 188). Danas su u uporabi oba termina, iako je u svakodnevnom jeziku i medijima češća uporaba termina advent. To je vrijeme u kojemu kršćanska tradicija, naslonjena na liturgijski ritam vremena i na životno usmjerenje prema Gospodinovu dolasku, daje značenje nade i radosnoga iščekivanja (Crnčević i Šaško 2011: 201).

Slavljenje adventa potječe iz 4. stoljeća. Traje četiri tjedna koji neposredno prethode blagdanu Božića, na spomen četiriju tisućljeća koliko je, po Bibliji, prošlo od stvaranja svijeta do dolaska Kristova (Dragić 2008a: 415), a završava božićnim bdijenjem u predvečerje badnje večeri. Takva priprava na blagdan Božića javlja se u IV. stoljeću na Istoku, a od VII. stoljeća ustaljena je i na Zapadu. Prva nedjelja adventa, a to je ujedno i početak nove liturgijske godine, jest ona najbliža blagdanu sv. Andrije apostola, 30. studenoga (Glazier i Helwing 2005: 103–104), a koja se naziva prvom nedjeljom došašća. Ponedjeljkom iza toga dana u crkvi počinju zornice ili rorate. Te svete mise započinju obično u šest sati ujutro. Na zornicama se molilo i pjevalo u čast Majke Marije. Zora je simbol Kristova dolaska, a znakom je i Kristove prolive-
ne krvi kojom je nadvladan grijeh i ostvaren vječni spas (Dragić 2008a: 415). Te su

mise imale pokornički značaj jer su od vjernika tražile rano ustajanje kako bi stigli prisustvovati misi. U tom kontekstu, mise zornice mogu biti shvaćene kao odricanje vjernika od sna.

Vrijeme adventa obilježeno je ljubičastom bojom, bojom nade jer je po kršćansko-mjerovanju upravo vrijeme koje prethodi Božiću vrijeme nadanja ponovnomu Isusu dolasku na svijet (Braica 2004: 5–26). Tijekom adventa katolici štuju blagdane sv. Barbare, sv. Nikole, Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije, sv. Lucije i sv. Tome. Svaki od navedenih blagdana nosi određene običaje, kratko opisane u ovom radu.

Cilj je ovoga rada prikazati adventske običaje u narodnoj kulturi Makarskoga primorja, kako one koji su se zadržali do danas, tako i one koji su na žalost nestali. Proučavanjem adventskih običaja stanovnika Makarskoga primorja doznat ćemo više o načinu života stanovništva toga područja tijekom priprema i za vrijeme velikoga blagdana Božića. Riječ je o običajima koji su se u najvećoj mjeri prenosili s koljena na koljeno i tako ostali zapisani u kolektivnoj svijesti zajednice.

Makarsko primorje nalazi se u srednjoj Dalmaciji i proteže se od Vrulje na sjeverozapadu do Baćine na jugoistoku. Naselja Makarskoga primorja smještena su podno planina Biokovo i Rilić uz obalni pojas Jadranskoga mora dužine od oko 70 km i širine od oko 3 km. Riječ je o području koje obuhvaća šest općina: Brela (Gornja Brela i Donja Brela), Baška Voda (Bast, Baška Voda, Krvavica, Promajna), grad Makarska (Makarska i Veliko Brdo), Tučepi (Tučepi), Podgora (Drašnice, Gornje Igrane, Igrane, Podgora, Živogošće), Gradac (Brist, Drvenik, Gradac, Podaca, Zaostrog) te mjesto Baćina, koje se nalazi u sastavu grada Ploča. Središte je Makarskoga primorja grad Makarska.

U narodu je prisutna podjela na ‘‘Donje makarsko primorje’’ – koje čini kraj od Vrulje do Makarske i ‘‘Gornje makarsko primorje’’ – koje čini kraj od Makarske do Baćine (Ravlić 2000: 14). Ti su nazivi vezani uz izlazak i zalazak sunca. Naime, u narodu se strana gdje sunce izlazi naziva ‘‘gore’’, a gdje sunce zalazi ‘‘dolje’’. Uzevši Makarsku kao središte to je poimanje prenijeto i na teritorij pa je dio jugoistočno od Makarske nazvan Gornjim makarskim primorjem, a dio sjeverozapadno od Makarske Donjim makarskim primorjem (Ravlić 2000: 32). U ovome se radu Makarsko primorje promatra kao jedinstvena cjelina.

Rad donosi pregled do sada objavljene literature o adventskim običajima u narodnoj kulturi stanovnika Makarskoga primorja. Nadalje, donosi pregled relevantnih zapisa objavljenih u župnim listovima: *Lapčan. List Župe sv. Mihovila*, Gradac; *Svjetionik. List Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije*, Bast – Baška Voda; *Kamen života. List Župe sv. Stjepana Prvomučenika*, Brela te *Viter. List Župe Zaostrog, Drvenik, Podaca*

i Brist. U rad su uključeni i iskazi dvaju kazivača zapisani i pohranjeni u arhivi Zavičajne zbirke Gradac. Dodatnu autentičnost prikaza adventskih običaja Makarskoga primorja dalo je terensko istraživanje tijekom kojeg su prikupljeni i zapisani iskazi 12 kazivača (6 žena i 6 muškaraca). Navedeno je istraživanje provedeno u razdoblju od 10. ožujka do 9. travnja 2018. godine.

2. ADVENT

Vrijeme božićnih blagdana spada u najsvečanije i najdraže vrijeme u godini, koje se najčešće provodi u krugu obitelji, a ujedno predstavlja predah od svakodnevnih obveza (Medić 1999). Vrijeme došašća, kako nekada, tako i danas, vrijeme je radoznoga iščekivanja i priprema: molitve, čišćenja i ukrašavanja kuće, pripreme hrane. Vrijeme je to kada se okuplja obitelj, kada se časti i prašta. Prema riječima Marije Cvitanović-Despot, zabilježenima u radu fra Anđela Cvitanovića ‘Podaca’, ‘kad bi Božić dolazio, toj sreći nije bilo kraja. Veselilo se, pjevalo i oprastalo’ (Cvitanović-Dankić 1999: 228).

U Makarskome su primorju pripreme za Božić počinjale čak tri, četiri mjeseca prije samoga blagdana kako bi ukućani i dom spremno dočekali Badnjak i Božić. U ‘Odgovorima na njevoja pitanja društva (Iz kotara Makarskoga)’ iz 1859. godine fra Petar Kačić Peko, etnograf iz Gradca, navodi kako se tijekom tog pripremnog razdoblja ‘sahrani jedna kvarta pšenice, nekoliko bukarah ponajboljega vina, uhrani se pićak (godišnji ovan) za pecivo, spremi najljepše voće, maslo, sir itd. Ne samo tjelesno nego i duševno spravlja se puk za Božić, zašto mjesec danah prije prestaje vika, prestaju popjevke, plesovi, veselje, sviranje i svako pirovanje, ne čuju se diple ni svirale, ne gundaju gusle ni tambore, nego svak pobožno i skrušeno pohodi crkve sve vrieme gospodnjeg prišastja, Bogu se moli, sluša mise, izpovieda se i po ustih pripovjedaocah ponizno sluša rieč Božju’ (Kačić Peko 1859: 329–330).

Opisujući pripreme za Božić u Tučepima, Vedrana Spajić-Vrkaš (1996) navodi kako su se u adventsko vrijeme završavali svi poslovi i odlazilo na ispovijed, a duhovne su se djelatnosti neprestano isprepletale molitvama i božićnim pjesmama. U Igranima je u blagdansko doba cijelo selo živjelo u kršćanskome ozračju. ‘Ako se tome doda i faktor kućnog i obiteljskog odgoja, svi su ukućani, posebno stariji, prenosili vjeru na mlade naraštaje, onda se dobiva zaokružena slika religiozne atmosfere, koja je vladala u selu.’ (Jurišić Hrvatinić 1998: 361)

Slično je bilo i u Gradcu. *Uoči Božića bila je velika ispovid. Ona je bila obavezna. U dogovoru sa svećenikom moga se čovik ispovidit bilo koji dan prije Božića. Uz*

ognjište te se dane molila krunica, a dica bi učestvovala u molitvi – odgovarala bi. To bi im brzo dosadilo, pa bi se pogurkali, a mater bi ih ukorila¹. Ipak, kažnjavanja djece u božićno doba nije bilo jer je to bilo vrijeme praštanja i blagosti pa bi roditelji nestašnoj djeci koja su zloupotrebjavala njihovu blagost govorili *Neka, neka, proće ti Božić*²!

Zanimljiv je i opis priprema za blagdan Božića Marije Cvitanović-Despot (1999), koja je svoja sjećanja ispjevala u stihovima u knjizi o svojem rodnom mjestu Podacima:

*Moj otac Ivan Vranduk i Petar Visković "Grgetić" sakristan bi
Našu crkvu uredno okitili.
Sva je crkva bila čista, sjajna
Kao da je od pravoga kristala.
Crkva je pravi dragulj bila,
Narod se sa njome ponosio.
Za Božić bi se svi pripremali,
Mjesec dana prije slavila bi zvona.
Ljudi bi kopajuć pjevali:
"U SVE VRIME GODIŠTA".³
I kada su se masline brale
Pjesme su se čule na sve strane.
Tako je narod sretan bio
I u sreći Božić doživio.
Crkva za Božić sva bi okićena bila,
Crkva koliko je duga bila
Sve sa lovor i cvijećem okićena bila.
Podačani stari pobožni su bili
I u crkvu Božju uvijek dolazili.
Na Badnjak bi dopremali drva
I veliki Badnjak na Štradu,
Tu bi naložili veliku vatru.
Okolo nje bi se okupilo staro i mlado
I čekali veselo Ponoćku*

¹ Iva Biočić, rođ. 1950., kazivačica iz Gradca, 10. ožujka 2018.

² Iva Biočić, rođ. 1950., kazivačica iz Gradca, 10. ožujka 2018.

³ Koliko je do sada poznato pjesma "U sve vrime godišta" u hrvatskoj je tradicijskoj kulturi od 15. stoljeća. (v. Dragić 2008c: 130).

*Porođenje Drago.
 Tu bi svi sretni bili,
 Jedan drugom ruku pružili,
 Oprost jedan drugom dao
 I od srca zapjevao:
 "U sve vrime godišta!"
 U 74. godini ovo pišem,
 Ne bi želila da se ovo briše.
 Na kraju samo dva slova:
 Volim te, Podaco moja!
 Nosim te u srcu svom,
 Najljepše si za me selo
 Na ovom divnom moru Jadranskom!*
 (Cvitanović-Dankić 1999: 228)

Uz slavlje Božića razvili su se brojni običaji, poput čišćenja i ukrašavanja kuće, unošenja badnjaka, kićenja drvca na Badnji dan, odlaska na misu polnočku, pjevanja božićnih pjesama, *ditića*, *materica* i *očića*, pripreme božićne hrane i mnogi drugi.

Kazivačica iz Gradca prisjeća se kako je u vremenu prije Božića obavezno bilo temeljito očistiti kuću⁴. Pritom je bio običaj, čak i na Badnji dan, *lukšijat robu* kako bi kuća lijepo i svježe mirisala⁵. Lukšija se radila tako da se u vjedro najprije stavi voda, a preko njega platno od lana, odnosno lužnjak. Na lužnjak se stavljao lug debljine oko 10 cm preko kojeg bi se prelila kipuća voda. Lukšija se ostavljala da zrije 24 sata. Nakon isteka toga vremena, njom se prala roba, koja se potom *ražentavala* u vodi ili u moru lupanjem daskom te se sušila na žalu uz more⁶. U Tučepima bi domaćice kuću *okrenile naopako*, *vregale* bi drvene predmete, čistile *obor* i *pojatu za živinu*, prale *lancune*, *koltrine* i *robu za nosit*. Pritom su se svi poslovi obavljali uz pjevanje božićnih pjesama. Jedna kazivačica opisuje: *Pivalo bi i mlado i staro u rađi, u kući, po putu, svudi. Nedijon je svaki košiluk dolazija na misu pivajuć* (Spajić Vrkaš 1996: 38).

Nakon čišćenja kuće slijedilo je njezino ukrašavanje. U Makarskome primorju ljudi su svoje kuće u vremenu došašća najčešće ukrašavali lovorom od kojeg su pletli vijence. U Gradcu je bio običaj da žene bacaju lovor (ili lovoriku, kako mještani Gradca i danas nazivaju tu biljku) po kućama. Lovor se sa stepeništa, ulaza u kuću i soba melo

⁴ Iva Biočić, rođ. 1950., kazivačica iz Gradca, 10. ožujka 2018.

⁵ Anka Stipičić, rođ. 1933., kazivačica za Gradca, 1. travnja 2018.

⁶ Mate Peko Škaja, kazivač iz Gradca, zapis iz arhiva Zavičajne zbirke Gradac.

i uklanjao tek nakon Tri kralja, kad bi se *blagosivala* kuća⁷. U Baćini su se u vremenu iščekivanja Božića lovorom ukrašavala vrata i prozori kuća (Marinović i dr. 2005: 488) dok su se u Podacima njome ukrašavali *kantuni* kuća⁸. U Tučepima su domaće kuću ukrašavale na Badnji dan. Pritom bi *javorukon* (mjesni naziv za lovor) okitile vrata, prozore, zidove i *kantune* po *kužini* te vinske bačve, *badanj* i *bigunce* u konobi (Spajić Vrkaš 1996: 38). Također, u blagdansko je vrijeme na stolu uvijek bilo suhih smokava, bajama i orahovice kojim su se častili gosti koji su navraćali⁹.

Jedan od običaja koji je prethodio blagdanu Božića, bila je izrada adventskoga vijenca. Četiri svijeće u adventskome vijencu simboliziraju četiri adventske nedjelje i četiri godišnja doba, odnosno stvaranje, utjelovljenje, otkupljenje i svršetak (Dragić 2010c: 468). U Brelima se adventski vijenac pleo od zimzelena lišća ili grančica na način da nema početka ni kraja pa označuje Boga koji je vječan. Prve nedjelje pali se prva svijeća i tako redom da do Božića gore sve četiri (*Kamen života* 2008: 6). U Gradcu su se adventske svijeće stavljale u pšenicu koja se sijala 13. prosinca, za svetu Luciju¹⁰. Pritom je, u pojedinim razdobljima, umjesto četiri, domaćin kuće palio tri adventske svijeće. *U velikom siromaštvu nije svak moga kupiti voštane šterike, nego su se stavljale i palile tri šterike, koje predstavljaju Oca, Sina i Duha svetoga. Ako ne bi bilo posijana pšenica da nikne, u posudu bi se oko šterika stavljala pšenica u zrnu. Na posudi sa pšenicom često je bila crven-bijel-plav oznaka*¹¹. Oznake hrvatske trobojnice stavljale su se na pšenicu i u Bristu¹².

Osim domova ukrašavale su se i crkve. U Bristu se crkva kitila vijencima od lovorike dok bi se oltar i štalica u Betlehemu (u narodu Makarskoga primorja znanom kao Betlem) ukrašavala mahovinom i bršljanom¹³. *Dica bi radila Betlem s fratrom, a žene bi čistile i uređivale crkvu. Dica su pomagala fratru radit i hostije*¹⁴.

Bršljanom se crkva ukrašavala i u Brelima, o čemu svjedoči zanimljiv zapis:

Snig bi zna još koji put zadušit i došlo je vrime da je pokonji ćaća pravio Betlem u crkvi na oltaru sv. Stipana, mater je kitila veliki oltar sa bršljanom, u to je doša mali kozlič gospođe Made popove, te se popeo na veliki oltar i sta brstiti bršljan. Moja mater je zavikala na nj: "Sad te vranj od-

⁷ Anka Stipić, rođ. 1933., kazivačica iz Gradca, 1. travnja 2018.

⁸ P. V., kazivač iz Podaca, 27. ožujka 2018.

⁹ Anka Stipić, rođ. 1933., kazivačica iz Gradca, 1. travnja 2018.

¹⁰ Nevenka Sinković, rođ. 1941., kazivačica iz Gradca, 17. ožujka 2018.

¹¹ Iva Biočić, rođ. 1950., kazivačica iz Gradca, 10. ožujka 2018.

¹² Romeo Veža, rođ. 1970., kazivač iz Brista, 12. ožujka 2018.

¹³ Romeo Veža, rođ. 1970., kazivač iz Brista, 12. ožujka 2018.

¹⁴ Ivanka Andrijašević, rođ. 1944., kazivačica iz Gradca, 25. ožujka 2018.

nio di si doša!” a on se zaprdeja kroz crkvu i nu blekova; skačuć zaveže se sam oko vrata za konop od zvona i počne se gušit. U to skoči ćaća i spasi ga. Kad smo završili Betlem i kićenje crkve već je bila duboka noć, a vanka je sve nakijalo snigon. E kako je to bilo lipo, idilično, oni krupni snig prikomorac, svaki lepur ko lopar, majko, koji je to bio Božić... bili Božić. O Bože, kako je to bilo lipo, lipo... (Kamen života 2009: 28–31)

Cijelo razdoblje od kalendarskoga početka zime, dakle od 21. prosinca, do Sveta tri kralja vladala je drugačija atmosfera nego u ostatku godine. Kao da su se svi odmarali od tegobne godine i pripremali za nove obveze koje će doći. Bilo je to vrijeme blagosti, odmora, predaha od svakodnevnoga života, pomalo nestvarno i bajkovito vrijeme. U njemu su posebno uživala djeca koja su na ognjištu od svojih očeva i djedova uz gusle slušala priče i pjesme o svojim pretcima¹⁵. U tom kontekstu valja posebno naglasiti važnost usmene predaje zahvaljujući kojoj su od zaborava sačuvani i neki adventski običaji navedeni u ovome radu.

2. 1. DITIĆI, MATERICE I OČIĆI

Ditići, materice i očići stari su narodni i crkveni običaji vezani uz tri nedjelje došašća. “Vrlo je značajno, da ih poznaju samo dinarski Hrvati (i ti ne svi, odnosno ne sva ta tri) i između tih odseljeni Bunjevci (koji također poznaju samo posljednja dva)” (Gavazzi 1991: 121).

Na *ditiće, djetinjce, đetiće*, treću nedjelju prije Božića, stariji prijete djeci odnosno traže od njih otkup pa ih djeca daruju voćem ili drugim poklonima (Ribičić 1971: 107). U Podacima su roditelji na taj adventski rodbinski običaj slali svoju žensku djecu s darovima svojim najmilijima: rodbini, kumovima (Ribičić 1971: 107). Na drugu nedjelju prije Božića obilježavale su se *materice* (majčice, majke nebeske). Naziv *materice*, majčice deminutiv je plurala riječi *mater*, majka. Muškarci tada ucjenjuju djevojke i žene i traže otkup, a majke ih darivaju. Toga dana očekivalo se od žena, majki da se iskupe, inače bi se prijetilo da će ih se objesiti. Iskupljivale bi se orasima, bademima, jabukama ili nekim kolačićima od kruha. Na *materice* majke, sve do srednjih godina, nosile bi darove (košulje, čarape, *terluke*, što bi mogle bolje), svojim vjenčanim kumovima i kumovima svoje djece (Ribičić 1971: 107). Običaj *materica* štovao se i u Gradcu. Na *materice* su se najužoj rodbini nosile smokve, orasi, jaja i ko-

¹⁵ Milko Peko, rođ. 1963., kazivač iz Gradca, 26. ožujka 2018.

lači. Nosio se i *čupter*, starinski kolač od grožđa¹⁶. Također, u Gradcu su na *materice* zetovi poklanjali starijim ženama u obitelji rubac ili *traversu* (kecelju)¹⁷.

Na nedjelju prije Božića slavili su se *očići*, (*oci, oci nebeski*). Naziv očići deminutiv je plurala riječi otac. Toga dana djeca, djevojke i žene traže od muškaraca da se otkupe. Ujutro rano urane da oca uhvate u postelji te ga zavežu kako bi se morao otkupiti (*ciniti*, darovati) (Dragić 2010a: 125). U Gradcu bi se *otac otkupljivao smokvama, bajamima ili orajima*¹⁸. Na *očiće* očevi do srednjih godina nosili bi svojim kumovima darove (*plet, cipele...*, što bi mogli bolje) (Ribičić 1971: 107). U Gradcu bi *na očiće očevi darivali svoju rodbinu. Donosili bi im najbolje što su imali – smokve, oraje, jaja. Za dicu bi od svinjskog mijura radili balune za igru. Bilo je to vrime od klanja svinja, pa bi mijure sačuvali i od njih radili balune. Tome su se dica najviše veselila*¹⁹.

Starinska mudrost vezana uz *materice* i *očiće* na području Zaostroga, Drvenika, Podaca i Brista glasi: ‘‘Materice i očići – dicit poklončići’’ (Viter 1998: 40).

3. KOLEDANJE

Koledanje je još jedan običaj vezan uz božićno vrijeme u Makarskome primorju. Koleda je mnogoznačan izraz. Tako koleda može značiti: skupno pjevanje muške djece, mladića pa i odraslih ljudi te djevojaka i žena; adventsko čestitanje imendana; čestitanje božićnih i novogodišnjih blagdana; obred, ophod, pjesma; božićni kruh, božićno darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se prostirala po sobi; Badnji dan, Nova godina; krijes koji se palio na Jurjevdan, na Ivandan te za vrijeme biranja seoskih kraljeva; obredne vatre koje su palili uskoci, ali i prošnju (Dragić 2007a: 105). U kontekstu ovoga rada izrazom koleda ili kolenda koristimo se u smislu obrednih crkvenih ili svjetovnih pjesama koje se pjevaju u božićno vrijeme. Najstariji je spomen koleda kod Bugara u 9. stoljeću dok se u Hrvatskoj koleda prvi put spominju u Dubrovačkom statutu iz 1292. godine (Dragić 2007a: 104–105).

Običaji vezani uz koledanje razlikuju se diljem Hrvatske ponajprije s obzirom na vrijeme koledavanja. Naime, iako se koleda najčešće uoči Božića, Nove godine i Bogojavljanja početak koleda razlikuje se od mjesta do mjesta. Primjerice dok na Korčuli *koledanje* počinje od Sv. Martina (11. studenoga), na Braču se koledalo od Sv. Kate (25. studenog) (Dragić 2007a: 104–105). Nadalje, u nekim krajevima koledaju samo

¹⁶ Pok. Zlata Andrijašević, kazivačica iz Gradca, zapis iz arhiva Zavičajne zbirke Gradac.

¹⁷ Iva Biočić, rođ. 1950., kazivačica iz Gradca, 10. ožujka 2018.

¹⁸ Iva Biočić, rođ. 1950., kazivačica iz Gradca, 10. ožujka 2018.

¹⁹ Pok. Zlata Andrijašević, rođ. 1921., kazivačica iz Gradca, zapis iz arhiva Zavičajne zbirke Gradac.

muškarci, u drugima i djevojke (Baška Voda), a ponegdje i djeca (Baška Voda). Također, negdje se koledalo uz pratnju instrumenta (harmonike ili gusala), a negdje bez pratnje instrumenata. Iako koledanja danas ima diljem Hrvatske, ipak je najučestalije u Dalmaciji (Šunde 2006: 188).

Na Makarskome primorju u stara vremena gotovo da nije bilo mjesta u kojem se nije koledalo. Danas se ta tradicija u nekim mjestima zadržala (Baška Voda, Tučepi i Brela), u nekima više ili manje uspješno pokušala otrgnuti od zaborava (Gradac²⁰ i Podgora) dok je u nekima potpuno nestala.

U Baškoj Vodi koleda se više dana – u božićno doba, na Staru godinu, Novu godinu, uoči Bogojavljenja i na Bogojavljenje. Koledaju mladići, djevojke i djeca dijeleći se u posebne skupine – dječaci i djevojčice, mladići, djevojke te odrasli – koje broje od 6 do 20 koledara po skupini. Koledanje počinje uvečer iza zalaza sunca, poslije zdravomarije. Koledari idu od kuće do kuće pjevajući različite pjesme. Pritom nisu išli u kuće siromašnijih obitelji niti u kuće onih koji su u protekloj godini imali smrtni slučaj u obitelji (Šetka 1964: 473).

Kad se dođe pred vrata kuće, pjeva se:

*Lijepa grana od ovijaj
Hvaljen Isus i Marija!
Dobra večer ovom stanu
I od kuće gospodaru!?
Došli smo vam kolendati,
Ako ćete štogod dati.*

Katkad se dodaje:

*Mi vam puno ne prosimo,
Ni torbice ne nosimo.
Samo malo suha voća,
Da grizemo do ponoć.*

Mjesto toga uvoda u novije se vrijeme katkada pjeva:

Skupno, braćo, zapjevajmo,
Gospodara pozdravljajmo.

²⁰ Zlatko Šutić, rođ. 1965., kazivač iz Gradca, 27. ožujka 2018.

Najprvoga starješinu,
Poza njime svu družinu! (Šetka 1964: 468–469).

Domaćini bi, najčešće po završetku pjesme, koledarima otvarali vrata te ih darivali i častili. Djeca bi se darivala novcem ili voćem (smokvama, rogačima), a stariji bi se častili pićem, suhim smokvama i keksima. Nakon toga, koledari bi odlazili uz pjesmu:

*Prid kućom vam zelen bor,
 Za njim vezan vranac konj,
 Na vrancu je Ivan moj.
 Na Ivanu krunica,
 Na krunici ptičica.
 Ptičica se poišće,
 Mlado lito doišće.
 Hej, hej, viole,
 Vio ruže rumene!* (Šetka 1964: 472–473).

No znalo bi se dogoditi da netko od domaćina koledarima ne bi otvorio vrata. Tada im se pjevala sljedeća rugalica:

*Zima nan je stati,
 Prid vašima vratin.
 Zima nan je do kolin
 Pomoga vas Gospodin.* (Svjetionik 2017: 36)

Ako koledari nisu ništa primili ili nisu počašćeni, za osvetu su pjevali:

*Prid kućom vam murva,
 U kući vam kurva.
 Na vratima vam katanac,
 U kući vam magarac!* (Šetka 1964: 472–473)

Valja napomenuti kako je, prema vlastitim navodima, Jeronim Šetka još 1964. godine uočio sve manji broj koledara u Baškoj Vodi. Dok je prvašnjih godina u kolendanju sudjelovalo više skupina mladića, starijih ljudi, god. 1953. bila je samo jedna skupina mladića, a jedna skupina starijih ljudi (Šetka 1964: 474). Iz tog je razloga opisao taj običaj i tako ga sačuvao od zaborava.

U svojim sjećanjima na baškovodski život i običaje Ante Staničić Tonček u župnom listu *Svjetionik* (2017: 36) prisjetio se *koledavanja* jedne mještanke, koja je sa svojom djecom ovako *kulendala*:

*Složno braćo zapivajmo,
Gošpodara poždravimo
Najparvoga starešinu
a pozanija svu družinu.*

Uz tu koledu donosi i zanimljivu zgodu iste sumještanke nakon završetka *kulendavanja* po baškovodskim kućama:

Kulendajuć, napunila je tako punu zobnicu hrane, pa smo jedne večeri njenog sina Šimu masirali uljem, jer se prejeo duvenica i suhog mesa da je gotovo umro! Nije ni čudo, nakon gladnih dana, jednom se najeo do sitosti. Danas gotovo više nitko ne kulenda pa se tako ugasio jedan vrlo lijep prastari običaj, tim više što je pjevanje bilo tradicija Baške Vode. (Svjetionik 2017: 36)

Tradicija koledanja u Podgori održavala se stoljećima. U vremenu Božića i Nove godine mladići su odlazili u ophodnje cijelim selom, noseći zvono (ili zvona) i čestitajući pjesmom blagdane svojim mještanima. Običaj je bio da domaćini obdaruju koledare suhim smokvama, bademima, orasima, fritulama, narančama, komadima suhoga mesa ili sitnim novcem, prema mogućnostima. Naravno, častilo ih se i pićem – vinom, rakijom i eventualno prošekom (Šunde 2006: 189).

Hrvatski političar i književnik iz Podgore, Mihovil Pavlinović, u zbirci *Hrvatskih narodnih pjesama* (Pavlinović 2007), koje je tijekom godina skupljao po Dalmaciji i Bosni i Hercegovini, zabilježio je pjesme koje su se u vremenu oko Božića pjevale u Podgori.

Koledjani

*Dobra večer domaćine ovde,
na dobro vam mlado lito dodje.
Sada vazda i do lita ovde!
U priselju smričje,
ovde žene smlične;*

*u priselju kljenje,
ovde zdravlje i veselje!
U priselju dračje,
ovde pune bačve.
U polju nam vino žito radja,
a na dvoru mili Bog pomaga,
sad i vazda, i do lita ovde!* (Pavlinović 2007: 100)

Na mlado ljeto koledjani

*Bog pomoga' u selu glavara,
i od ove kuće gospodara!
Sve imenom pod ovim slimenom,
pčelice vam sunce zaštitile!
Telad mlada dicu probudila!
Bile ovce prikriale vam doce!
Mrke krave prikriale vam drage.
Crni voli brda i dolina!
Pod kućom vam kljenje i jasenje,
Bog vam dao zdravlje i veselje!
Pod kućom vam ponarestlo smričje
U kući vam bile žene smlične!
Krvavice vam voke otelile,
a ljubovce čedo porodile!
Tko će isto, ja mu činim misto.
Tko će lipše, rodile mu trišnje!
Tko će bolje, široko mu polje!
Ja' istina bila, jal' ne bila!
Kaza mi je slipac iz Poljica,
gusle nosi, a u torbu prosi;
kokoš vodi, a na njojzi goni,
sulu pije, po šušnju se grije!* (Pavlinović 2007: 100–101)

O važnosti tradicije koledanja u Podgori svjedoči i podatak kako su 1933. godine Podgorani koji su napustili rodno mjesto koledanje organizirali i u svojoj novoj domovini – u mjestu Oratija na Novom Zelandu. Jednako kao i njihovi pretci, tradiciju koledavanja u Pogori, zamrlu sredinom prošloga stoljeća, pokušali su u prosincu

2004. godine obnoviti članovi klape Sutikla (Šunde 2006: 189–218) kada se nakon niza desetljeća u Podgori ponovno začulo koledanje.

Koledalo se i u Tučepima o čemu svjedoči zapis Petra Bačića iz 1928. godine prema kojem se na koncu svake godine, poslije blagoslova u crkvi i propovijedi župnika, skupi dosta mladih muškaraca, nekada 50, nekada 60, ili više. Oni će provesti veselo svoju *koledu*, prastari sveslavenski običaj, i odabrati kralja za novu godinu (Bačić 1928: 328). *U Bristu se koledalo od kuće do kuće, probavalo se mlado vino. Domaćini kuće častili su koledare. Oni bi popili čašicu, nazdravili i išli dalje*²¹. Ta je tradicija prekinuta krajem devedesetih godina nakon iznenadne smrti oca jednog od koledara, upravo u božićno vrijeme. U Gradcu je mjesna klapa Berekini 1999. godine pokušala obnoviti tradiciju koledavanja poznatu prije Drugog svjetskog rata²². No, nakon dvije godine ta tradicija ponovno je prepuštena zaboravu.

4. PREDBOŽIĆNE POSJETE IZ UNUTRAŠNOSTI

Jedan zanimljiv običaj u doba adventa, zabilježen u Brelima, bile su predbožićne posjete iz unutrašnjosti Dalmatinske zagore ili južnog dijela Bosne (Livno i Duvno), koje su s vremenom prerasle u prijateljstvo. Osnova toga odnosa bila je razmjena dobara – brašno ili žito za vino, rakiju, sol ili ulje što je postupno zamijenjeno gotovinskim plaćanjem. Kroz studeni i prosinac uglavnom su ljudi ili trgovci iz Dalmatinske zagore i Bosne zaprežnim kolima dovozili sijeno za dopunu zimnice za stoku. Za vrijeme tih su posjeta stariji guslari iz Brela krišom uzimali dlake s konjskih repova za izradu struna za gusle (Medić 1999).

5. ADVENTSKI BLAGDANI

Tijekom adventa katolici štuju blagdane sv. Barbare, sv. Nikole, Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije, sv. Lucije i sv. Tome. Navedeni blagdani slavili su se i obilježavali u Makarskom primorju. Međutim, osim održavanja misnih slavlja po mjestima nema podataka o posebnom obilježavanju blagdana Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije pa taj blagdan neće biti zasebno prikazan. Ipak, valja ukazati na podatak kako je iz naziva crkava u mjestima Makarskoga primorja lako uvidjeti

²¹ Romeo Veža, rođ. 1970., kazivač iz Brista, 12. ožujka 2018.

²² Zlatko Šutić, rođ. 1965., kazivač iz Gradca, 27. ožujka 2018.

kako među svim svetcima stanovnici toga područja najviše časte Majku Božju. Njoj su posvećena i glavna žarišta vjerskoga života: samostani u Makarskoj i Zaostrogu (Cvitanović-Dankić 2003: 152). Uz njih, Majci Božjoj posvećeno je još deset crkava i to tri u Brelima (crkva Gospe od Karmela, stara crkva Gospe od Zdravlja i nova crkva Gospe od Zdravlja), jedna u Bastu (crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije), jedna u Tučepima (Gospina crkva), jedna u Podgori (nova crkva Marijina Uznesenja), jedna u Igranima (Župna crkva Gospe od Ružarja), jedna u Podacima (župa crkva Gospe od Pohođenja) i dvije u Makarskoj (nova franjevačka crkva svete Marije i nova župna crkva Kraljice Mira).

5. 1. SVETA BARBARA (4. PROSINCA): ZAOSTROG, TUČEPI I PODGORA

Sveta Barbara, djeвица i mučenica, legendarna je svetica iz prvoga doba kršćanstva. Rođena je u 3. st. u Nikomediji u Maloj Aziji. Odgojio ju je otac Dioskur, imućni poganin i mrzitelj kršćanstva koji ju je silno volio te se bojao da će je netko oženiti i odvesti od njega. Iz tog je razloga, prema legendi, za nju sagradio i bogato opremio kulu gdje su je čuvari budno motrili. Nakon što je saznala za kršćanstvo, vrlo brzo ga je zavoљjela i prihvatila. Dok joj je otac bio odsutan, u tajnosti se krstila te naredila radnicima da joj na kuli probiju i treći prozor kao nadaleko vidljiv simbol Trojstva. Kad se otac vratio, ispovjedila je pred njim svoju vjeru. Ispričavijedala mu je kako duša prima svjetlo kroz tri prozora: Oca, Sina i Duha Svetoga. Bijesan zbog njezina obraćenja na kršćanstvo otac je izručio vlastima te joj, na vlastiti zahtjev, odrubi glavu. Na povratku kući nakon tog strašnog čina pogodila ga je munja. Zbog kazne koja je zadesila njezina oca, postala je sv. Barbara zaštitnicom od groma (Badurina 1990: 67–68). Uz to, sv. Barbara jedna je od 14 svetaca pomoćnika u nevolji. Zaštitnica je rudara, radnika koji obavljaju radove opasne po život, topnika i općenito vojnika, zaštitnica od nagle i nepripravne smrti, od požara, od groznice (Dragić 2015a: 147).

Na Makarskom primorju svetu Barbaru posebno štiju mještani Zaostroga čija je zaštitnica. Postoje dva moguća razloga zašto su Zaostrožani uzeli sv. Barbaru (odnosno sv. Baru kako je oni zovu) za svoju nebesku zaštitnicu – možda da ih zaštiti od gromova koji su bili dosta česti i opasni dok su živjeli u Brdu ili je nadomjestila štovanje poganskoga boga Peruna, staroslavenskoga boga oluja i munja, koje se dugo obavljalo na Tribiću u doba Paganije (Neretvanske kneževine, u kojoj je Ostrog/Zaostrog bilo jedan od četiriju gradova tvrđava).

Stoga su u starom Selu iznad priobalnoga Zaostroga i danas dvije crkve koje nose ime sv. Barbare. Stara crkva sv. Barbare (odnosno sv. Bare), izgrađena u gotičkom stilu, nalazi se na groblju ispod Sela i datira u XV. stoljeće. Svojim se punim ime-

nom ta crkva prvi put spominje 15. travnja 1642. godine kada je Klara picokara²³ iz Zaostroga pred fra Pavlom Kačićem oporučno ostavila svoje očinstvo s namjerom: “da seljani ograde svetu Barbaru; ako li seljani ne ograde svete Barbare, da ima otići oni moj dio baštine u Svetu Gospu pod Zaostrog fratrom svetoga Franceška” (Jurišić 1969: 123). Spomen te crkve navedene godine, dakle u doba Turaka, dokazuje raniju gradnju. Sv. Barbara je u središtu rimskoga imanja s izglednom ranokršćanskom crkvom koju treba tražiti na mjestu današnje što pokazuju i slučajno otkriveni ukopi pronađeni prilikom gradnje novih grobnica i zapadnije ceste. Izvjestan je prijenos titulara, indikativan i u zapadnijem toponimu Kale, koji asocira na metaluršku djelatnost (Tomasović 2012: 117–118).

Na njezinu je oltaru bio triptih slikara Filippa Naldija iz 1765. godine: u sredini je Gospa s djetetom Isusom, sv. Barbara, sv. Ante Padovanski i sv. Bonaventura. Na triptihu su prikazani i sv. Martin, sv. Nikola i sv. Jure (kojeg posebno slave – ‘služe’ – pojedine zaostroške obitelji). Nakon restauracije, ta se slika danas čuva u franjevačkom samostanu Uznesenja Blažene Djevice Marije u Zaostrogu (Jurišić 1994: 10).

Kako je crkva sv. Bare bila malena, odlučeno je da se sagradi veća crkva. Nova crkva sv. Bare podignuta je na ulazu u Selo 1885. godine. Pritom je kao spomen na gradnju oltara postavljena mramorna ploča s natpisom: “Bartul Kosović i braća Zaostrožani u čast svetoj Bari podigoše 1914.” (Jurišić 1994: 10)

Apostolski i pučki misionar, fra Silvestar Aračić (1926–2005), zaostroškoj je svetoj Bari spjevao pjesmu, koja se i danas može čuti u Zaostrogu.

Svetoj Bari

*Častimo te, Bare sveta,
Jer si Krista ljubiti znala
I za vjeru ti si svetu
Mlado biće žrtvovala!*

*Na kamenu biokovskom
Evo tvoje crkve stare,
Zaštitnice naše moćne,
Zaostroške Svete Bare!*

²³ Naziv picokara dolazi od talijanske riječi *bizzocche*, *bizzochera* ili *pinzochera*, a označava pokorničku sestru trećeg reda sv. Franje.

*Kad je koji u nevolji
I molitvom tebe zove,
Ti pritičeš mu pomoći,
Zaostroška Sveta Bare!*

*Tebe časte svi rudari,
Zazivlju te umirući,
Slavna djevo, mučenice,
Primjerom nas sve pouči!*

*Trojstvo Sveto, Višnji Bože,
Barbara Ti omilila:
Djevičanstvom, mučeništvom,
Sveto žiće okrunila. (Cvitanović-Dankić 2003: 109)*

Starinska mudrost vezana uz svetu Barbaru, koja ukazuje na oštre vremenske uvjete tijekom prosinca na području Zaostroga, Drvenika, Podaca i Brista glasila je "Sveta Bare, zima tare" (Viter 1998: 40).

Prema dostupnim zapisima sveta Barbara štovala se i u Podgori. Poviše zaseoka Vruja, podno same planine – između Gučve i Ratca na putu za Donju Goru – postoji lokalitet koji se zove Sveta Bare. Govori se: *proc' mimo Sv. Baru, odit uza ili niza Sv. Baru, doć do Sv. Bare itd.*, (Šunde 2001: 36). Toponim Bare (Sv. Bare) u Podgori nalazi se oko 500 m istočnije od crkve sv. Liberana (Svi Sveti) (Tomasović 2012: 117). Ne postoje ostatci crkve niti se spominje da je na lokalitetu postojala kapelica ili crkva, ali kazivači pamte da je postojala (tj. da postoji) spilja u ovećoj crvenoj stijeni koju su zvali *Crveni rat* (Šunde 2001: 36).

Položaj Barbarovica, na zapadnom rubu Tučepa, gdje se nalazio kamenolom koji se upotrebljavao 1898. godine za gradnju župne crkve sv. Ante, upućuje na to da je na njemu možda bila podignuta crkva sv. Barbare ili je bio u vezi sa zaštitom kršćanskih svetaca. Stoga se taj položaj, iako bez indicija u predaji, može dovoditi u vezu sa sv. Barbarom (Tomasović 2012: 117). Taj je toponim vrijedan spomena jer potječe iz usmene kategorije kulturne baštine. Kako na tim položajima nisu zatečeni materijalni ostatci, nazivi su stoga i jedini indikatori postojanja crkava ili kulta. Stoga ih uzimamo za hagiotoponime, koji upućuju na crkve, ili barem sadržaje kulta neovisno o njihovim materijalnim ostacima (Tomasović 2012: 57).

5. 2. SVETI NIKOLA (6. PROSINCA): BAŠKA VODA I BRELA

Sveti Nikola rođen je u 4. st. u Maloj Aziji u obitelji kršćana. Službi Božjoj posvetio se u ranoj mladosti. Zaredio ga je njegov stric, nadbiskup u Miri. Nakon smrti roditelja svoj je imetak razdijelio sirotinji. Njegov je život isprepleten legendama. Prema jednoj od njih, Nikola je "čuvši za nekoga plemića u gradu koji je ostao bez novaca, pribavio miraz za njegove tri kćeri" tako što je tri noći uzastopce kroz plemićev prozor ubacivao po vrećicu zlatnika. Otkriven je nakon treće vrećice, ali je zamolio plemića da to nikome ne kaže. Otuda tradicija darivanja dobre djece uoči sv. Nikole. Prema drugoj legendi sv. Nikola je krenuo u Svetu zemlju, ali je nastala strašna oluja te je brod zamalo potonuo. Sv. Nikola je s pramca broda znakom križa zaprijetio valovima i oluji, oni su se stišali te je brod mirno nastavio plovidbu. Tako je postao zaštitnikom mornara i putnika. Treća legenda o sv. Nikoli kazuje kako je došavši u gostionicu otkrio da gostioničar krađe djecu, ubija ih i njihovo meso služi gostima. Otkrivši troje djece sakrivene u posudi za rasol, učinio je nad njima znak križa i djeca su se vratila u život. Tako je postao zaštitnikom male djece (Dragić 2015b: 8). U skladu s opisanim legendama, sveti Nikola se u ikonografiji prikazuje trojako – kao biskup s tri vrećice zlatnika ili s tri zlatne kugle što predstavlja njegovo dobročinstvo, sa sidrom ili s lađom u pozadini, kao zaštitnik mornara ili s malim djetetom koje mu ljubi ruku, ili s troje dječice u kablu što simbolizira njegovo zaštitništvo male djece (Dragić 2015b: 8). Blagdan svetoga Nikole karakteriziraju darivanje dobre djece, a kažnjavanje neposlušne djece. Taj običaj kao i nikolinjski ophodi imaju didaktičnu i društvenu funkciju (Dragić 2015b: 8).

U Gradcu bi u vrime od svetoga Nikole dica znala reć Sveti Niko dođi skoro – vrime nam prolazi sporo jer su se veselila poklonima koje će dobivat. Stariji bi znali reć Sveti Niko – k ognju sinko jer je u to vrime godine bilo hladno²⁴.

Na Makarskome primorju svetoga Nikolu najviše štiju Baškovođani čiji je zaštitnik. Blagdan toga svetca slavi se 6. prosinca, a sama proslava započinje u ranim jutarnjim satima, kada od 6 do 7 sati limena glazba prolazi kroz sve glavne baškovodske ulice svirajući budnicu²⁵. Slijedi tradicionalna jutarnja misa za hodočasnike i domačice koje neće moći prisustvovati središnjemu događaju proslave – procesiji preko mjesne rive na završetku koje se daje blagoslov mornarima i moru (*Svjetionik* 2010: 33). *Običaj je da se na kućama pored kojih prolazi procesija okite prozori starim kanim tepisima ili zidnim platnenim krpama sa sakralnim motivima uz koje se stavljaju vaza s cvijećem*

²⁴ Pok. Zlata Andrijašević, rođ. 1921., kazivačica iz Gradca, zapis iz arhiva Zavičajne zbirke Gradac.

²⁵ M. R., rođ. 1969., kazivačica iz Baške Vode, 30. ožujka 2018.

*i kip sveca, a na rivi, ispred glavnih dijelova mesta (Obor, Srida, Blato, itd) se kite "oltari" – također stol sa stolnjakom, cvijećem i svetom slikom*²⁶. Tijekom procesije kapetani i mornari iz Baške Vode u rukama nose kip svetog Nikole. Za vrijeme komunističkoga sustava bilo je pokušaja zabrane procesije, ali u tome vlasti nisu uspjele (Svjetionik 2010: 36).

U Baškoj Vodi vjernici oduvijek javno ispovijedaju svoju vjeru u Boga, vjernost Crkvi i nebeskome zaštitniku svetom Nikoli, biskupu i zaštitniku putnika, mornara i ribara. Iz Baške Vode uvijek je bilo putnika i mornara. Danas mladi nastavljaju pomorsku tradiciju i idu u pomorske škole. Zato i ovdašnji vjernici časte svoga nebeskog zaštitnika svetoga Nikolu komu je u čast podignuta mjesna crkva, a 1998. postavljen je i njegov kip na maloj Đigi (Svjetionik 2010: 36). O važnosti koju sveti Nikola ima za pomorce, posebno u teškim razdobljima, govori i svjedočanstvo baškovodskoga kapetana Antuna Staničića Tončeka:

Kad sam se prvi put ukrcao na brod u ljeto 1962. na p. b. Matija Gubec, moja rodica Karmela opskrbila me svim potrebnim: krsnom vodom, blagoslovljenim medaljicama, maslinom i svetim sličicama. A ja sam uzeo veliku sliku sv. Nikole. Stajala je nalijepljena na stropu moje kabine iznad postelje. Kada smo gotovo izgubili glavu (potonuli) u Indijskom oceanu u strahovitom ciklonu mjeseca svibnja 1963. godine, oči mnogih bile su uprte u "moga" sv. Nikolu. Pogledi uprti u njega govorili su sve. Svaki bi ga dotaknuo rukom, a što je u sebi promišljao, nije teško dokučiti. Nije bilo vrijeme za glasne molitve, jer to su bile godine rigidnog komunizma, ali oči su govorile sve. Teški trenutci! Tada čovjek s puno gorčine počne sam sebi predbacivati: "Ma koji me je vrag gonio na more! E, nećeš više mene vozit, samo da se uhvatim kraja!" Stotine sam puta to slušao! I to je ljudski, jer nam je samo jedan život. I tako je vječna borba mornara s morem, dok god bude mora, a na njemu brodova i mornara! (Svjetionik 2016: 25–26)

Valja napomenuti kako se u Baškoj Vodi nalazi i crkva sv. Nikole. Njezina izgradnja započela je 1872. godine pod vodstvom župnika fra Šimuna Čulića. Navedene je godine 17. srpnja biskup Marko Kalodera blagoslovio kamen temeljac, a Baškovođani se obvezali da će svom novom zaštitniku na čast svetkovati njegov blagdan kao zapovjedni. U znak su štovanja sveca zaštitnika 1998. godine podignuli i brončani kip svetoga Nikole

²⁶ M. R., rođ. 1969., kazivačica iz Baške Vode, 30. ožujka 2018.

koji podignutom rukom pozdravlja sve putnike koji morem dolaze u Bašku Vodu.

U Makarskome su primorju sv. Nikolu štovali i stanovnici Gornjih Brela koji su tom svetcu podignuli najstariju crkvu u mjestu. Prvi je spominje bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet u svom djelu "O upravljanju carstvom", a pretpostavlja se da je izgrađena između 12. i 15. stoljeća. Uz crkve u Baškoj Vodi i Brelima štovanje sv. Nikole na području Makarskoga primorja potvrđuju kapele i kapelice podignute u čast toga svetca: dvije kapele (Drašnice i Igrane) te četiri kapelice (Živogošće, Drvenik, Gradac i Bačina).

5. 3. SVETA LUCIJA (13. PROSINCA)

Sveta Lucija, odnosno sveta Luce, kako se naziva u Makarskome primorju, blagdan je koji se slavi 13. prosinca, u vremenu došašća. Sveta Lucija potječe iz Sirakuze na Siciliji. Smatra se da je živjela u 3. st. Prema legendi njezina je majka bolovala od neizlječive bolesti pa ju je Lucija nagovorila da pođe na grob sv. Agate u Kataniju. Ondje se Luciji ukazala sv. Agata govoreći joj da će joj majka ozdraviti zahvaljujući njezinoj vjeri, ali i predviđajući skoru mučeničku smrt sv. Lucije (Dragić 2008a: 425–426). Po povratku u Sirakuzu Lucija se dala pokrstiti te je otkazala zaruke s mladićem kojem ju je njezin otac obećao dok je još bila vrlo mlada. Iz srdžbe i povrijeđenoga ponosa, zaručnik ju je prijavio vlastima kao kršćanku. Ne želeći se odreći svoje vjere, sveta Lucija je mučena. Njezino su mučenje pratila čuda. Gradom ju je trebala provesti volovska zaprega, no niti jedan se vol u zaprezi nije pomaknuo s mjesta. Zapregu su bezuspješno pokušavali pomaknuti i brojni vojnici. Njezini su je krvnici polijevali vreli uljem, no tijelo svete Lucije ostalo je neopečeno (Gorys 2003: 248). Osuđena je na smrt odrublivanjem glave.

Prema legendi jedan je od Lucijinih prosaca bio zanesen ljepotom njezinih očiju te se nikako nije mogao smiriti. Bojeći se da njezine oči ne bi mladića navele na zlo, Lucija ih je sama sebi iskopala i poslala mladiću. Zadivljen Lucijinom vjerom i mladić je postao kršćaninom (Dragić 2008a: 8). Stoga se sveta Lucija u ikonografiji često prikazuje s očima na pladnju ili u rukama. Smatra se zaštitnicom slijepih osoba, ali i seljaka, kočijaša, lađara, staklara i nožara, sedlara, tapetara, tkalaca, odvjetnika te bolesne djece (Gorys 2003: 248).

Najčešći običaj za blagdan svete Lucije diljem Hrvatske, pa tako i u Makarskome primorju, običaj je sijanja božićne pšenice. Riječ je o jednom od običaja koji je i danas prisutan u gotovo svakom kućanstvu Makarskoga primorja. U Brelima je bio običaj da se na blagdan sv. Lucije sije pšenica koja je simbol života kod kršćana. Na Badnjak se tom pšenicom ukrašavaju jaslice ili se u nju stavi svijeća koja se pali tijekom blag-

danskih objeda (*Kamen života* 2008: 4–5). Na blagdan svete Lucije pšenica se sijala i u Gradcu²⁷ i Bristu. Pritom je na posudi na kojoj je rasla često bila traka ili oznaka u bojama hrvatske trobojnice²⁸. Pšenica se sijala kao simbol plodnosti i obnove života. Usred zime svojim je izgledom pšenica davala nadu u plodnu godinu i dobru žetvu, a služila je i kao blagoslov ljetine te ukras doma (Borić 2015).

Postoji i običaj praćenja i zapisivanja vremena kroz 12 dana od sv. Lucije do Božića.²⁹ Pučka predaja kaže da će sljedeće godine u pojedinome mjesecu biti takvo vrijeme kakvo je u odgovarajući dan od sv. Lucije do Božića (*Kamen života* 2008: 4–5). Tako su na području Zaostroga, Drvenika, Podaca i Brista uz ovaj blagdan karakteristične narodne izreke: “Sveta Luce – ukaži nam sunce” te “Kad je najhladnije Luce? Sinko, kad zalazi sunce” (*Viter* 1998: 40).

5. 4. SVETI TOMA (21. PROSINCA)

Sveti Toma Apostol bio je jedan od Kristovih učenika, poznat kao “Nevjerni Toma” jer nije htio vjerovati u Kristovo uskrsnuće niti u Marijino uznesenje u nebo dok se ne uvjeri svojim očima i rukama. Njegovu sumnjičavost uklonio je Krist pozvavši ga da stavi ruku u njegov bok, a Marija bacanjem pojasa s neba. Unatoč svojoj sumnjičavosti Toma je bio srčan i hrabar čovjek. Kada se Krist, usprkos prijateljima Židova, htio vratiti u Judeju, Toma je pozvao ostale učenike da krenu i umru s Kristom. Ujedno, širio je Kristovo evanđelje čak do Indije gdje je utemeljio kršćansku crkvu (Dragić 2008a: 435). Zaštitnik je zidara, tesara, arhitekata i geometara, teologa, pomoćnik kod tegoba s leđima i za dobru ženidbu (Gorys 2003: 363).

U vremenu došašća ljudi su, osim duhovne pripreme, za blagdan Božića pripremali i svoj dom: ukrašavala se kuća i pripremala hrana. Tako se nekoliko dana prije Božića, najčešće 21. prosinca na sv. Tomu, klala stoka i perad. U Makarskome primorju na sv. Tomu ljudi “tuku krmad, kolju pilad, biju tuke, dave kokoši, deru, prljaju, perušaju, sieku, vješaju da se hladi. Žene čiste, spremaju, peru, uređuju posudje, osobito što ima za blagdan služiti” (Kačić Peko 2003: 31).

Narodna mudrost vezana uz svetoga Tomu na području Zaostroga, Drvenika, Podaca i Brista glasi: “Sveti Toma – ubij gudina doma” i “Sveti Toma – tjeraj mi sve doma” (*Viter* 1998: 40). U Igranima se također govorilo “Sveti Toma, ubij prasca doma” (Šimić 1998: 72).

²⁷ Nevenka Sinković, rođ. 1941., kazivačica iz Gradca, 17. ožujka 2018.

²⁸ Iva Biočić, rođ. 1950., kazivačica iz Gradca, 10. ožujka 2018. i Romeo Veža, rođ. 1970., kazivač iz Brista, 12. ožujka 2018.

²⁹ O sv. Luciji više u: Dragić (2010: 129–153).

5. 5. TUSTI DAN (23. PROSINCA)

Dan prije Badnjaka znatnome dijelu Hrvata poznat je pod nazivom Tucin dan ili Tučin dan. U Podacima se taj dan nazivao Tustim danom³⁰. Kao i dan sv. Tome obilježen je neposrednim pripremama za blagdan Božića, prvenstveno propisima da se kolju životinje za blagdansku trpezu (Gavazzi 1991: 122).

Skoro svaka kuća bi prid lito kupila gudina, koji bi se gojio i onda klao pred Božić. Meso bi se stavilo u sol. Iz soli bi se vadilo friško meso i odmah pripremalo, dok bi se ono što se nije pojelo sušilo. U kućama u kojima nije bilo gudina, bilo je siježe. To je janje koje se gojilo do prid Božić i onda solilo. Od njega se kuvala kaštradina, najčešće s kupusom³¹.

Među poslovima koji su u Brelima obilježavali prosinac kao izuzetan događaj, izdvajalo se klanje svinja (gudana) koje je trebalo obaviti prije Božića za hladnija, burna vremena (Medić 1999). Navedeno potvrđuju i sjećanja Breljanina Dominika, zapisana u župnome listu *Kamen života* (2009: 30):

Tada bi prid Božić došla sezona klanja gudana. Počelo bi se čut skičanje negdi u selu, ali što je bilo najčudnije; čin bi zaklali gudana u obor bi odma doša neki čovik s velikon boršon i skupja bi ščitinu šta se brije sa gudana, lipo bi je uveza u snopiće, onda bi to utiska u torbu da će se od toga praviti pineli, četke za zube i šta ja znan šta je još on nabraja.

5. 6. BADNJAK

Božiću prethodi Badnjak koji je folklorom najbogatiji dan u godini, a po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na: badnje jutro i dan i badnju noć. ‘Badnje jutro i dan karakteriziraju: djeca – jutarnji čestitari (kvočke, položaj, badnjičari); obredi, običaji i divinacije vezane uz drvo badnjak; post i priprava hrane za Božić; pravljenje božićne svijeće; gobinjanje (kićenje) zelenilom, najčešće bršljanovim, maslinovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka, groblja³²; koledanje i veseljanje; blago-

³⁰ Zlata Vasković, rođ. 1939., kazivačica iz Podaca, 19. travnja 2018.

³¹ Zlata Vasković, rođ. 1939., kazivačica iz Podaca, 19. travnja 2018.

³² Usp. Dragić (2013: 63–75).

slov ovaca; glorijani; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; divinacije’’ (Dragić 2014: 8).

Na Makarskome je primorju badnje jutro počinjalo sređivanjem i čišćenjem kuće te pripremom posne trpeze. ‘‘Obično se taj dan malo jede il ništa, već da koji napitak dobre rakije i koja šaka dobrih liepih smokavah, jal se založi komadom kruha. Svaka kuća kiti se lovorikom i narančom i šimširom, i pospe se po kući izmanuta lista, ko ne more dobit lovorike i naranče, taj posiplje travom ili slamom, potruniv s koje kakvim cvietjem’’ (Kačić Peko 2003: 30).

Slično je bilo i u Tučepima gdje bi domaćica na badnje jutro *javorukon* okitila vrata, prozore, zidove i *kantune* po *kužini* te vinske *bačve*, *badanj* i *bigunce* u konobi (Spajić Vrkaš 1996: 38–39).

U Podacima su žene na Badnji dan znale unositi smrdljivu travu rutu (ili hajdučku travu, hajdučicu, kako se naziva u narodu) u kuću, kako bi na taj način tjerala zle duhove³³.

Na Badnjak – dan velika posta i nemrsa – tradicionalno se pripremala i jela riba. Ako ne bi bilo svježe ribe, jela se riba koja je kroz godinu bila sušena. *Jeli su se suvi moli s krumpirima, riba ili suva hobotnica i, naravno, bakalara*³⁴. U Tučepima se bakalara nije smio zaobići. ‘‘Čak su i najsiromašniji Tučepljani mjesecima *šćedili* da i njima *vonj bakalara izlazi iz kuće*. Pravilo je bilo da se kuha u *lopiži* s krumpirom na maslinovu ulju’’ (Spajić Vrkaš 1996: 38).

Uz bakalara, posnu trpezu badnjega dana činile su fritule (Gradac), pršule (Podaca), kroštule (Podaca) i kruh. *Ispeka bi se veliki krv ispod peke i to za cili komšiluk, da imaju za cili dan i da ne čine krv ni za Božić ni za Stipandan*³⁵. U Tučepima se na Badnji dan rukama lomio kruh te se cijedio umočen u vino (Spajić Vrkaš 1996: 38).

Osim bakalara i fritula u Tučepima se na stol stavljala ‘‘pogača pečena *ispo cripnje i turta* koja se *kuvala* u krušnoj peći. Jela se samo pogača, dok je *turta* služila kao blagdanski ukras. U sredini je imala *bužu* u koju bi se *zasadila svića* i nekoliko listova *javoruke*. Svijeću je palio domaćin svaki dan od Božića do Vodokršća prije užine i večere, nakon čega bi ukućani izmolili *Očenaš* i *Pokoj višnjji*. Pri kraju večere, domaćin bi *stopija viticu kruva u vino* i s nekoliko kapi ugasio svijeću, a onda *viticu* dao najmlađem djetetu da je pojede’’ (Spajić Vrkaš 1996: 38).

Riječ je o dobro poznatu običaju od podunavskih štokavaca i Bunjevaca do Herce-

³³ Zlata Vasković, rođ. 1939., kazivačica iz Podaca, 9. travnja 2018.

³⁴ Romeo Veža, rođ. 1970., kazivač iz Brista, 12. ožujka 2018.

³⁵ Anka Stipičić, rođ. 1933., kazivačica iz Gradca, 1. travnja 2018.

govaca (Gavazzi 1991: 131) koji je bio prisutan i u Gradcu. *Na badnji dan se posli jela molio Očenaš. Otac bi umočio kriv u vino i time gasio šteriku. Zatim bi dao djeci da pojedu taj kriv, a njima se to ne bi sviđalo jer je kriv imao gorak i ružan okus*³⁶.

Na Badnji se dan palila zadnja svijeća u adventskome vijencu. *Ima jedno vjerovanje. Ukućanin prema kojem krene dim nakon gašenja zadnje adventske šterike prvi će napustiti ovaj svijet*³⁷. Naročita uloga svjetla u narodnim je vjerovanjima u Gradcu i Podacima vidljiva i iz običaja paljenja *posvita* (krijesova) te *spulažina* (Gradac) i kugli (Podaca) od luga i *petrolja*. *Posviti* su se palili za državne i vjerske blagdane pa tako i za Božić. Skupila bi se drva i upalila na mjestima gdje je to bilo vidljivo i sigurno³⁸. U Gradcu su se za blagdane palile *spulažine*, kućice od puža punjene lugom i *petroljem*. *Spulažine* su se razmještale na zid oko crkve ili u oblik križa ispred crkve i palili. Često su ih palila djeca. *Osim crkve, spulažine posložene u oblik križa, stavljale su se i na Vrisje (brdo iznad Gradca) tako da se njihova svjetlost vidi iz ciloga mista*³⁹. U Podacima se lug i petrolej oblikovao u *buble* (kugle) koje su se stavljale oko zvonika crkve i oko kule. *Mladići su ih znali nositi u brdo, pa su se natjecali tko će ih dalje odnijeti i zapaliti. Te je zapaljene buble u brdu bilo puno lipo viditi*⁴⁰.

Na Badnji se dan u Podacima i Gradcu obavezno kitio bor. *Ubrao bi se mali smrič ili bor u brdu kojeg bi dica kitila šišarkama i vatom*⁴¹. *Umotali bi šiške u sjajnu foliju i izrađivali ukrase od papira pa njima kitili bor. Pravih baluna za kićenje je malo ko ima*⁴². U Tučepima su mještani božićno drvce prihvatili tek u drugoj polovici stoljeća za obilježavanje Nove godine. Do tada su ga za Božić u Tučepima vidali samo kod učitelja (Spajić Vrkaš 1996: 38–39).

Od badnjega jutra do odlaska na polnočku u središtu je zbijanja drvo badnjak (Dragić 2008b: 69). Navečer bi domaćin u kuću unosio badnjak od duba, graba, hrasta, čvrste česmине ili masline. U Gradcu je domaćin u kuću unosio badnjak koji se prije toga kitio bršljanom i lovorom⁴³. U Baćini je domaćin prije mraka u kuću unosio tri različite veličine badnjaka – broj je vezan za tri kralja (Marinović i dr. 2005: 488). U Tučepima bi domaćin jednako tako prenosio pripremljena drva i tri badnjaka: manji, veći i najveći ili veliki, kao simbol triju kraljeva:

³⁶ Iva Biočić, rođ. 1950., kazivačica iz Gradca, 10. ožujka 2018.

³⁷ Iva Biočić, rođ. 1950., kazivačica iz Gradca, 10. ožujka 2018.

³⁸ Zlata Vasković, rođ. 1939., kazivačica iz Podaca, 9. travnja 2018.

³⁹ Anka Stipičić, rođ. 1933., kazivačica iz Gradca, 1. travnja 2018. i Ivanka Andrijašević, rođ. 1944., kazivačica iz Gradca, 25. ožujka 2018.

⁴⁰ Zlata Vasković, rođ. 1939., kazivačica iz Podaca, 9. travnja 2018.

⁴¹ Romeo Veža, rođ. 1970., kazivač iz Brista, 12. ožujka 2018.

⁴² Zlata Vasković, rođ. 1939., kazivačica iz Podaca, 9. travnja 2018.

⁴³ Milko Peko, rođ. 1963., kazivač iz Gradca, 26. ožujka 2018.

*Starešina u mraku iskreše vatru iz kamena i zapali, priloži badnjake, poškropi ih krestjenom vodom, govoreći Vjervanje. Tad puca na sve strane. Svak prilaga badnjake, svak pali iz pušakah.⁴⁴ Pokrepi se raki-
jom, gonetaju oko badnjakah, kreskaju u dva manja, a velikog čuvaju,
za to što treba da u velikom dočeka vatra Vodokrstja (Kačić Peko 2003:
31-32). I u Tučepima je domaćin u predvečerje Badnjaka u kuću unosi-
o tri badnjaka, stavio ih na komin te zapalio vatru. Badnjak je obično bio
od drva masline, smokve i vinove loze. Domaćica bi za to vrijeme unijela
slamu i rastresla je ispod kuhinjskog stola. Tad bi se oko komina okupili
ukućani, a domaćin bi s grančicom masline stopljene u krštenoj vodi
poškropija badnjake i kužinu, nakon čega su svi molili Očenaš, Zdravo-
mariju i Pokoj višnji (Spajić Vrkaš 1996: 38–39).*

U Bristu se badnjak palio ne samo u kućama, već i na otvorenom – na groblju pored crkve:

*Badnjak je bio od borovine, smrike ili masline. Stariji iz mista donosili
su badnjake na šematorij (groblje), koji bi se oko deset sati navečer za-
jedno užgali. Bilo je važno da vatra bude zapaljena prije dolaska fratra
u crkvu, te da gori i nakon završetka polnočke. Pola svita bilo je na
misi u crkvi, a druga polovica stajala je oko badnjaka. Od sedamdesetih
godina komunistička vlast više nije dozvoljavala paljenje badnjaka na
groblju. Jedne je godine lokalni milicajac iz Gradca s velikom kantom
vode ugasio zapaljeni badnjak. Kako bi narod tome doskočio, tijekom
sedamdesetih i osamdesetih godina palio je improvizirane badnjake na
moru. Najprije bi napravili dvije splavi od drva, na njih stavili gumu te
je zapalili. Jednu splav puštali su na sredinu Neretvanskog kanala, da se
plamen "badnjaka" vidi u cijeloj općini, a drugi bliže obali⁴⁵.*

Badnjak se na otvorenom, pored crkve, palio i u Podacima. Od Badnjeg dana do Nove godine na središnjem mjesnom trgu Štradi gorjeli su badnjaci oko kojih su se okupljali mještani. ‘Kroz čitavu godinu skupljali su se i ostavljali ‘badnjaci’ od baja-
ma, hrasta i česmине, koje bi mladići pred Božić dovaljali na ‘Štradu’. Mještani okol-
nih sela, zbog ovog, bili su zavidni Podačanima. Za nesreću, II. svjetski rat prekinio je

⁴⁴ Pucanje ima apotropejsku funkciju. (v. Dragić 2007b: 369–390)

⁴⁵ Romeo Veža, rođ. 1970., kazivač iz Gradca, 12. ožujka 2018.

sve te lijepe seoske običaje” (Cvitanović-Dankić, 1999: 218–219).

U Gradcu su mještani vrijeme do polnoćke kratili sjedenjem uz ognjište uz svijeću *ulenjaču*, pripovijedanjem, sviranjem i pjevanjem. *Čekali bi da zazvoni treće da krenemo na misu*⁴⁶. Na jednak način čekala se polnoćka i u Baćini. “Tako traje i provodi se vrieme do ponoći, a netom zvenkne crkveno zvono za Polnoćnicu: ‘Na dobro vam Božić, na dobro vam Božić, opremajte se, ponite, pokitite, svak na noge, zublju u ruku, polazimo na molenje, da se rođenom Bogu pomolimo i poklonimo’ – vikne starešina. Kad tko rekne: ‘Na dobro ti Božić’ drugi odvrati: ‘I s tobom zajedno’. Divno se svak oblači, ne ostaje kod kuće, već i slipeo, hromo i nemoćno, a jači nejake ponesu, i gdje dođu na razkrstje, prekrste sebe i koga nose, veleći da su po raskrstju sablasti, nabude, vile, vadine, vještice, poganice itd.” (Kačić Peko 2003: 32).

U Tučepima su “putevi do crkve bili osvjetljeni zapaljenim nauljenim *bijama*, odnosno glavnjicama koje su ljudi nosili da ne *srataju po* putu, a *svaki je komšiluk iz sveg glasa piva Božićne pisme*” (Spajić Vrkaš 1996: 39).

U Živogošću se na polnoćku u crkvu išlo uz pratnju *mišnica*, puhačkoga narodnog glazbala (Ivančan 1981: 94). U Podacima se u crkvu išlo s *lanterinima* u ruci koji su im osvjetljavali put. Po dolasku, *lanterini* su se odlagali pred crkvu⁴⁷. U Baćini se “na crkveno zvono sa zapaljenim zubljamama išlo na polnoćku uz pozdrav ‘Na dobro vam Božić’. Pred crkvom bi odlagali te baklje na jedno mjesto. Tko ne bi tako postupio, smatran je vješcem ili vješticom. Narod bi se iz dosta udaljenih zaselaka (Šipka, Striževa...) kupio i nekoliko sati iza ponoći, te bi tada počinjala prva božićna misa s pjevanjem božićnih pjesama” (Marinović i dr. 2005: 488).

6. ZAKLJUČAK

U Makarskom je primorju, kao i u ostatku Hrvatske, vrijeme adventa bilo protkano brojnim običajima. Neki od njih, i danas su živi i dio su naše svakodnevice (poput sijanja pšenice za sv. Luciju, paljenja adventskih svijeća, pripreme bakalara za Badnjak, odlaska na polnoćku i brojnih drugih), neki se pokušavaju obnoviti (primjerice *koledavanje* u Gradcu i Podgori) dok su neki, na žalost, danas potpuno zaboravljeni (poput ukrašavanja badnjaka). Radovi poput ovoga imaju za cilj zaboravu otrgnuti barem taj mali dio naše baštine i sačuvati ga za generacije koje dolaze.

Kroz dostupnu literaturu o adventskim običajima na Makarskome primorju, a još

⁴⁶ Ivanka Andrijašević, rođ. 1944., kazivačica iz Gradca, 25. ožujka 2018.

⁴⁷ Zlata Vasković, rođ. 1939., kazivačica iz Podaca, 9. travnja 2018.

više kroz sjećanja ljudi toga kraja, doznali smo da su adventski dani bili doista posebno vrijeme u godini kojeg su se svi kazivači rado prisjećali. Doznali smo i da je ponekad, posebno nakon Drugoga svjetskog rata bilo pokušaja zatiranja tradicije, običaja i vjere. Iako odlazak u crkvu i javno ispovijedanje vjere formalno nije bilo zabranjeno, sloboda crkvenoga i duhovnoga života naroda bila je ograničavana. Tako su se u Gradcu procesije održavale isključivo oko crkve, a ne kroz mjesto; u Bristu je zabilježen slučaj gašenja zapaljenoga badnjaka vodom ispred crkve na groblju itd. Unatoč pokušajima ograničavanja javnoga ispovijedanja vjere stanovnici Makarskoga primorja nisu se odrekli ni svoje vjere ni običaja. Štoviše, nosili su ih sa sobom gdje god bi ih život odnio. Primjeri toga već su opisano kolendanje u Novom Zelandu 1933. godine, ali i slavljenje Božića tijekom zbjega u El Shattu od 1944. do 1946. godine. Naime, iako je dominantan diskurs u logorima El Shatta vršila Komunistička partija, vjerska se praksa i dalje održavala, posebice liturgijski obredi, ali i ostali tradicijski običaji koji nisu prekinuti u izbjeglištvu.

Iako su kroz godine na Makarskome primorju brojni običaji, pa tako i oni vezani uz vrijeme došašća, zaboravljeni, ipak postoji nada u njihovo oživljavanje. Posljednjih godina jača svijest mlađega stanovništva o važnosti hrvatske baštine te potrebi njezina očuvanja i promocije. Istovremeno, na revitalizaciju baštine utječe i razvoj turizma koji nam daje priliku da našu baštinu dovedemo pred svjetsku publiku i predstavimo je u svom njezinu sjaju.

LITERATURA

- BAČIĆ, Petar. 1928. "Izbor seoskog kralja u Dalmaciji". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 26, 2: 319–328.
- BORIĆ, Neven. 2015. *Naši običaji i tradicija. Vodič kroz životne običaje i blagdansku tradiciju našeg podneblja s prigodnom zbirkom starih domaćih recepata*. Zagreb: Naklada Selman.
- BRAICA, Silvio. 2004. "Božićni običaji". *Ethnologica Dalmatica* 13, 1: 5–26.
- CRNČEVIĆ, Ante; Šaško, Ivan. 2011. *Pred liturgijskim slavljem. Odgovori na najčešća liturgijska pitanja*. Zagreb: Hrvatski institut za liturgijski pastoral pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji.
- CVITANOVIĆ-DANKIĆ, Anđelo. 1999. "Podaca. Gornje Makarsko primorje". *Podrački zbornik*. Omiš: Tisak Franjo Kluz d.d.: 218–219.
- CVITANOVIĆ-DANKIĆ, Anđelo. 2003. *Sakralni i turistički hrvatski rasadnici Gornjegja*

- Makarskog primorja*. Zaostrog: Franjevački samostan Zaostrog.
- DRAGIĆ, Marko. 2007a. "Sveta Tri kralja u hrvatskoj tradiciji". *Crkva u svijetu* 42, 1: 96–117.
- DRAGIĆ, Marko. 2007b. "Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi". *Croatica et Slavica Iadertina* 3, 3: 369–390.
- DRAGIĆ, Marko. 2008a. "Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata". *Crkva u svijetu* 43, 3: 414–440.
- DRAGIĆ, Marko. 2008b. "Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi". *Crkva u svijetu* 43, 1: 67–90.
- DRAGIĆ, Marko. 2008c. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Split: Filozofski fakultet. Sveučilišta u Splitu.
- DRAGIĆ, Marko. 2010a. "Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu". *Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke* 3, 3: 123–174.
- DRAGIĆ, Marko. 2010b. "Sveta Lucija u katoličkoj sakralnoj i svjetovnoj baštini Hrvata". *Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno nasljeđe* 24:129–153.
- DRAGIĆ, Marko. 2010c. "Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata". *Crkva u svijetu* 45, 4: 467–488.
- DRAGIĆ, Marko. 2013. "Badnje gobinjanje i kićenje u kulturnoj baštini Hrvata". *Bosna franciscana* 21, 39: 63–75.
- DRAGIĆ, Marko. 2014. "Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi". *Croatica et Slavica Iadertina* 10, 2: 399–435.
- DRAGIĆ, Marko. 2015a. "Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata". *Nova prisutnost* 13, 2: 141–163.
- DRAGIĆ, Marko. 2015b. "Sveti Nikola – biskup u hagiografskoj baštini Hrvata". *Ethnologica Dalmatica* 22, 1: 5–22.
- GAVAZZI, Milan. 1991. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Zagreb: Hrvatski sabor kulture.
- GLAZIER, Michael; Heellweg, Monika K. 1998. *Suvremena katolička enciklopedija*. Split: Laus.
- GORYS, Erhard. 2003. *Leksikon svetaca*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- IVANČAN, Ivan. 1981. *Narodni plesovi Dalmacije 2*. Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske.
- JURIŠIĆ, Karlo. 1969. "Crkve biokovsko-neretvanskog područja u doba turske vladavine (16–17. stoljeće)." *Kačić: zbornik franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja* 2: 101–154.
- JURIŠIĆ, Gabrijel. 1994. "Naši zaštitnici. Sv. Barbara, djevica i mučenica". *Viter. List župa Zaostrog, Drvenik, Podaca i Brist* 1, 1: 10.
- JURIŠIĆ, Hrvatinić Gabrijel. 1998. "Pogled u prošlost i sadašnjost Igrana". *Kačić: zbor-*

- nik franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja 30–31: 341–378.*
- KAČIĆ PEKO, Petar. 1859. “Odgovori na njevoja pitanja društva (Iz kotara Makarskoga)”. *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 1, 5 (1. siječnja 1859.).
- KAČIĆ PEKO, Petar. 2003. *Poviest okružja makarskoga u Dalmaciji*. Zaostrog: Franjevački samostan Zaostrog.
- MARINOVIĆ, IVO; ŠUTIĆ, Baldo; VISKIĆ, Milorad. 2005. *Baćina*. Ploče: Udruga Paganja.
- MEDIĆ, Zdenko Ante. 1999. “Život i rad jedne obitelji u Brelima nakon 2. svjetskog rata”. *Vrela Brela*. 5, 4–5.
- PAVLINOVIĆ, Mihovil. 2007. *Hrvatske narodne pjesme. Knjiga prva*. Split: Književni krug.
- RAVLIĆ, Jakša. 2000. *Makarska i njezino primorje*. Makarska: Matica Hrvatska Makarska.
- RIBIČIĆ, Aleksandar. 1971. *Podaca*. Podaca: vlastita naklada.
- SPAJIĆ-VRKAŠ, Vedrana. 1996. *Tučepi: odrastanje u tradicijskoj kulturi Hrvata*. Zagreb: Naklada MD.
- ŠETKA, Jeronim. 1964. “Koledanje u Baškoj Vodi”. *Zbornik za narodni život i običaje* 42: 467–474.
- ŠIMIĆ, Nikola. 1998. “Slike i crte iz seoskog života”. *Kačić: zbornik franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja 30–31: 72.*
- ŠUNDE, Smiljana. 2001. *Sutikla. Crkve, legende i običaji u Podgori*. Zagreb: Vlastita naklada.
- ŠUNDE, Smiljana. 2006. “Podgorski kolendači”. *Makarsko primorje* 8: 187–226.
- TOMASOVIĆ, Marinko. 2011. “Toponomastika i hagiotoponomastika kroz arheološke indicije za obalni pojas između donjeg toka Cetine i Neretve”. *Dani Stjepana Ginjače. Hrvatska srednjovjekovna povijesno arheološka baština*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 115–147.
- TOMASOVIĆ, Marinko. 2012. “Sv. Jelena i Barbarovica. Tučepski toponimi u očitovanju svetačkog kulta”. *List župe sv. Ante Padovanskog – Tučepi* 20, 12: 57–59.

ŽUPNI LISTOVI

- Kamen života. List župe sv. Stjepana prvomučenika – Brela*. 2008. “Biografije sveta: sveta Lucija” 2, 4: 4–5.
- Kamen života. List župe sv. Stjepana prvomučenika – Brela*. 2008. “Božić. Vrijeme adventa” 2, 4: 6.

- Kamen života. List župe sv. Stjepana prvomučenika – Brela.* 2009. “Iz mojih memoara: Božić u snigu” 3, 6: 28–31.
- Svjetionik. List Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije – Bast, Baška Voda.* 2010. “Proslava blagdana sv. Nikole godište” 9, 1: 33–35.
- Svjetionik. List Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije – Bast, Baška Voda.* 2016. “Pomorci i sv. Nikola” 14, 1: 25–26.
- Svjetionik. List Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije – Bast, Baška Voda.* 2017. “Život i običaji” 15, 1: 30–37.
- Viter. List župa Zaostrog, Drvenik, Podaca i Brist.* 1994. 1, 1: 7–10.
- Viter. List župa Zaostrog, Drvenik, Podaca i Brist.* 1998. 5, 2: 40.

ADVENT IN TRADITIONAL CULTURE OF MAKARSKO PRIMORJE

This article aims to present advent customs in traditional culture of Makarsko primorje, those which have remained to this day as well as those which have unfortunately disappeared. Studying the Advent customs of the Makarsko primorje we will discover more about the lifestyle of the population of this area during the preparation and during the great feast of Christmas. These customs have largely passed from generation to generation and therefore have remained in the collective consciousness of the community. The article provides an overview of the available literature about Advent traditions of the folk culture of inhabitants of Makarsko primorje and review of relevant records published in parish gazettes. Field research, conducted in period from 10 March to 9 April 2018, during which we have collected and recorded statements of 12 informants (6 women and 6 men) gives this article an additional authenticity.

KEYWORDS:

Advent, customs, Makarsko primorje, rituals, preparation for the coming of Christmas

